

Od egalitaryzmu do masowości. Przekształcenia sztuki operowej od *Dafne* do *Tommy'ego*.

Streszczenie

Celem niniejszej rozprawy doktorskiej jest przedstawienie stopniowej transformacji sztuki operowej od pierwszej, w pełni wykształconej opery *Dafne* Jacopo Periego do nowoczesnych, zróżnicowanych form operowych, ze szczególnym uwzględnieniem tych podgatunków, które wykraczają poza konserwatywny kanon poprzez mariaż z muzyką popularną. Omawiając opery balansujące na granicy dwóch światów muzycznych, skupiam się na rock-operach, które stanowią najliczniejszą grupę, a mimo to nie znajdują miejsca w fachowej literaturze przedmiotu. Ze względu na ich popularny charakter i bliski związek z kulturą masową, wydają się być ignorowane i traktowane jako niepełnoprawne formy operowe. Chociaż kulturoznawstwo odchodzi od sztucznego podziału sztuki na tzw. "wysoką" i popularną, w przypadku oper klasyfikacja ta jest nadal obecna i dlatego trudno doszukać się informacji o powstaniu takiego podgatunku jak rock-opera, czy innych podobnych form granicznych (zwanym z języka angielskiego *crossover*) w książkach poświęconych operze i jej historii. Jedyne informacje na ten temat można znaleźć w publikacjach opisujących musicale, z którymi rock-opery są często łączone i porównywane, a które również są uważane za mniej wartościową formę muzyczną wywodzącą się z opery. Jednakże opery nowoczesne, a także starsze dzieła wykonywane w zaktualizowanych wersjach, czerpią to, co najlepsze z przeszłości i wprowadzają innowacje, które dostosowują spektakle do zmieniających się potrzeb odbiorców żyjących w dynamicznie rozwijającym się świecie. Jak zaobserwował Lawrence Levine, kultura jest procesem, a nie stanem stałym. To nieustanna interakcja między przeszłością a teraźniejszością.¹ Historia rozwoju opery oferuje doskonałą ilustrację takich transformacji kulturowych.

Przedstawiona analiza przemian w sztuce operowej porusza trzy aspekty: formę opery, jej solistów i zachowanie publiczności. W opisie zmian zachodzących w postaci opery kładę nacisk na te elementy, które pozostają widoczne we współczesnych utworach scenicznych, również w rock-operach, ukazując ich związki z kulturalnym dziedzictwem konwencjonalnej formy operowej. Ponadto zwracam uwagę na ukazując pojawiające się w poszczególnych wiekach podgatunki operowe, które zakwestionowały jednorodność tej formy i pokazały jej transformacje pod wpływem społecznych, politycznych i ekonomicznych

---

¹ Levine Lawrence W., *Highbrow, Lowbrow. The Emergence of Cultural Hierarchy in America*. Harvard University Press, USA 2002, p. 33.

czynników. Ta elastyczność opery sugeruje, że jej kompozytorzy od początku poszukiwali nowych środków wyrazu, aby dostosować swoje dzieła do gustów szerszej publiczności. Jest to szczególnie widoczne w XX wieku, kiedy to opera rozwijała się w wielu różnych formach obejmujących wyrafinowane dzieła awangardowe i tradycyjne przedstawienia. Kompozytorzy XX wieku stworzyli większość z istniejących obecnie podgatunków operowych, wykorzystując różne techniki kompozytorskie i wizualne. Poszukiwanie nowych środków wyrazu doprowadziło do odejścia od sztywnej, konwencjonalnej formy i do wyeliminowania, wywodzących się z arystokratycznych początków opery, skojarzeń ze sztuką elitarną. Nowoczesne wizje utworów scenicznych, takie jak analizowane przeze mnie hybrydowe formy rock-oper, nie tylko odchodzą od formalnych ram opery jako rozrywki dla burżuazji, ale wręcz zacierają granice między sztuką "wysoką" a popularną.

Chociaż w niniejszej dysertacji skupiam się przede wszystkim na transformacji sztuki operowej do czasu powstania pierwszej rock-opery *Tommy*, to jednak postarałam się zaprezentować również inne wybitne dzieła tego podgatunku, które w pełni ilustrują jego różnorodność, bogactwo i wartość artystyczną. Wśród przeanalizowanych utworów znajdują się: *Quadrophenia*, *Jesus Christ Superstar*, *Evita*, *The Wall*, *Jerry Springer*, *Joe's Garage*, oraz produkcje polskie - *Naga* i *Krzyżacy*. Ponadto, omawiając rock-operę *Jesus Christ Superstar* zgłębiam również estetykę Camp, która wpisuje się w konwencjonalną formę opery, a w tym konkretnym utworze została uwypuklona przez Lloyd Webbera, co pozwala na łatwiejsze przyjrzenie się jej w sztuce operowej.

Oprócz przemiany samej formy opery zilustrowana została również metamorfoza jej solistów, których wizerunek zmieniał się wraz z przemianami gatunku. W literaturze przedmiotu można znaleźć pozycje opisujące poszczególne etapy rozwoju tych najważniejszych wykonawców: John Rosselli przedstawił życie kastratów, ale też pojawienie się kobiet na deskach teatrów operowych, John Potter zbadał historie głosu tenorowego, Hilary Poriss i Phillip Gossetti zgłębili wizerunek divy operowej. Wszystkie te prace omawiają jednak albo konkretny głos, albo okres, albo region świata. Co więcej, tak jak w przypadku samej opery, brak w literaturze przedmiotu prac na temat wykonawców oper o formie bardziej popularnej, w tym rock-oper. Stworzyły one zupełnie nową wizję solisty operowego, wprowadzając całkowicie odmienną emisję głosu, oraz profil solisty instrumentalnego. Opis tych wykonawców można znaleźć jedynie w książkach poświęconych muzyce rockowej. Jednak brakuje w nich ilustracji powiązań między gitarzystami i wokalistami rockowymi wykonującymi rock-operę, a klasycznymi śpiewakami operowymi, dlatego w niniejszej pracy uzupełniam obraz wykonawców operowych o te dwie grupy.

Analizując transformację solisty operowego od kastrata do muzyka rockowego, skoncentrowałam się na najważniejszych zmianach, jakie zachodziły w postrzeganiu śpiewaków operowych. Przedstawiam wszystkie podobieństwa między poszczególnymi grupami śpiewaków, a także to, co z danego okresu rozwoju wykonawców przechodziło do praktyk kolejnych pokoleń solistów, aby w końcu stworzyć ich współczesne oblicze. Ilustrując poszczególne etapy transformacji solistów, zwracam uwagę na ich zmagania w osiągnięciu swojego statusu oraz trudności, jakie napotykali w pracy zawodowej, gdyż wszystkie te czynniki wpływały na odbiór śpiewaków przez społeczeństwo. Analizując zmiany zachodzące w XX wieku, skupiam się na wpływie komercjalizacji kultury na wykonawstwo analizowanych form muzycznych. Nawiązuje również do zjawiska pojawienia się solisty opery rockowej, która powstała w tym okresie. Porównuję zupełnie odmienną emisję głosu rockmana i wykonawcy opery konwencjonalnej, a ponadto prezentuję solistę instrumentalnego tego podgatunku, który przejął część funkcji typowych dla śpiewaka operowego. W wirtuozowskich partiach instrumentalnych mają zastosowanie elementy techniczne stworzone przez pierwszych solistów operowych, czyli kastratów. Dowodzi to, więzi rock-opery i jej wykonawców z dziedzictwem kulturowym tradycyjnej opery.

Ostatnim zagadnieniem, które poruszam w rozprawie jest przemiana odbiorców opery na przestrzeni wieków, poczynając od wczesnych przedstawień operowych, które miały charakter spotkań towarzyskich, skończywszy na odbiorcach oper awangardowych i widowni rock-oper, która poprzez żywiołowy udział w widowisku nawiązuje interakcję z wykonawcami. Podobnie jak w przypadku solistów, istniejące prace przeważnie skupiają się na konkretnym regionie lub okresie, szczególnie wczesnych oper. Wobec tego postawiłam sobie za zadanie przedstawienie całościowego obrazu przemian widowni operowej, łącznie z poszerzeniem grona odbiorców tej formy o publiczność operowych widowisk rockowych. W tej części pracy opisuję czynniki polityczne i społeczne, które przyczyniły się do zmian w zachowaniu widowni oraz indywidualne osoby, których postawa lub też działalność poniekąd ukształtowały zachowanie odbiorców. Ta część pracy omawia również przyczyny rosnącego milczenia i bierności widzów podczas spektakli, które doprowadziły do sakralizacji tej sztuki. Zilustrowany proces transformacji zaczyna się od nieuważnego, wybiórczego słuchania opery będącej tłem do spotkania towarzyskiego arystokracji. W kolejnych fazach następuje stopniowe wyciszenie widowni, prowadzące do coraz większego skupienia i napięcia. Ostatni etap rozwoju opery, czyli powstanie jej rockowej odmiany, prowadzi do ponownego rozluźnienia atmosfery. Słuchacze spontanicznie reagują na to, co dzieje się na scenie, a nawet wchodzą w interakcję z wykonawcami. Odbiorcy przypominają charakterem fanów na

koncercie rockowym. W ten sposób widowia operowa z elitarnego kręgu stała się żywiołowym tłumem.

Cała rozprawa prezentuje pełen obraz stopniowego procesu transformacji w sztuce operowej, włączając do tego dziedzictwa kulturowego niezwykle podgatunek rock-opery, któremu jak dotąd odmawiano miejsca w historii tej formy ze względu na jej popularny charakter.

Słowa kluczowe: opera, solista, muzyka, rock-opera, wirtuozeria